

Gelencik'te Esir Tutulan Çerkesler*

İ.N. Suşçov
Çev. Murat Topçu-Papşu

Son yıllarda Gelencik çok büyüdü ve daha iyi duruma geldi. Derin bir hendekle, geniş bir setle, ahşap çitle ve koruganlarla çevrildi. Onu yirmi kale topu koruyor. Garnizon iki hat taburundan, birkaç sahra topu olan bir topçu bölüğünden, bir istihkam takımından ve Azak Kazak Ordusu'nun yarım Kazak süvari bölüğünden oluşuyor.

Boğazlarından Dağlıların bile zor geçebildiği yüksek dağlarla çevrili vadideki koyun içinde istihkam için seçilen yer çok uygun. Ne arabalar ne de atlı Çerkesler bu dağları geçebiliyor. Ancak yakındaki Dağlılar garnizona tecavüze kalkışmıyorlarsa da sığırlara saldırmaları nadir değil. Kimse konvoysuz Gelencik'in top menzili dışına çıkmıyor, hatta sığırla birlikte veya orman kesimine gönderilen konvoyu takviye için limanda demirli gemilerden Kazak kayıklarını ve barkalarını silahlandırıyorlar. Bu arada Dağlılar haftada birkaç kez istihkamın dışında, korunağın önünde kurulmuş takas pazarına geliyorlar. Burada takas ticareti için tuz dükkânı bulunuyor. Dağlık arazi tekerlekli araçlar için uygun olmadığından Çerkesler her şeyi ya kendileri taşıyarak ya da yılın iyi zamanlarında hayvan sırtında getiriyorlar. Bu yüzden onlardan alınabilen bütün yiyecek maddeleri son derece pahalı; garnizon ve sakinler için erzak ve levazımın büyük kısmını buraya Kafkasya nakliyat araçları Kerç'ten ve Feodosya'dan getiriyor. Karadeniz Kıyı Hattı 2'nci Bölüm Komutanı Kont Operman'ın (şimdi Tuğgeneral Albrant'ın) karargâhı Gelencik'te bulunuyor. Bu şehrin dikkate değer bir kişisi, Çerkeslere yaptığı başarılı gece baskınlarıyla haklı bir ün kazanmış, Azak Kazaklarının komutanı Yarbay Borohoviç. Olağandışı bir talih ve beceriyle kaçakçı gemilerini yakalamak için Kazak barkalarıyla birkaç kez denize açılmış ve her zaman ödülle dönmüş. Sonuncu ödülü benim

* Karadeniz devriye gemisi Silistriya'da görevli teğmen İ.N. Suşçov'un notlarından çevrilmiştir. (Ob ukrepleniyah, raspolojennih po beregu ot Anapı do Gagrı, i o sopredelnih s nimi plemenah gorskih. (Zapiski leytenanta lineynogo korablya «Silistriya» İ.N. Suşçova (Suşçyova)).

(Gönderim/Received: 27.05.2020; Kabul/Accepted: 27.05.2020)

zamanımda, 1845 kışında oldu. Bu çok önemliydi ve bu nedenle onun hakkında birkaç söz edeceğim.

Casuslardan büyük bir *çıkçermanın** Pşada yakınlarındaki bir boğazda Türkiye'ye yelken açmaya hazırlandığı haberi alındığında Borohoviç hemen üç barka hazırlattı, Kazakları silahlandırdı ve onları gece Pşada kıyılarına gönderdi. Fakat şafakta elleri boş döndüler. İkinci gece de denizde boşuna dolaştılar. Üçüncü akşam Borohoviç kendisi de barkalarla birlikte gitti. Gece kapalıydı. Mükemmel bir sessizlik içinde, örülerek kaplanmış küreklerle Pşada kıyısında gizlendiler. Gece yarısına doğru kürek gıcirtısı ve insan sesleri duydular. Çıkçermaların yanlarından geçerek kıyıdan uzaklaşmasını beklediler ve aynı dikkatle peşlerine düştüler. Gece sessizdi ve o kadar pus vardı ki Çerkesler çok yakınlarına yaklaşıncaya kadar onları fark etmediler. Ve o zaman Borohoviç misketi üzerlerine boşalttı. Gafil avlanan Çerkesler derhal silahlarına davrandılar, fakat Kazak barkalarından yapılan iki başarılı salvo onları dağıtmaya yetti. Suyu atlamaya başladılar ve direnmeden teslim oldular. Kazaklar hepsini bağlayıp aynı gece zengin ganimetleriyle Gelencik koyuna döndüler. On kadar Dağlı yüzerek kıyıya ulaştı, bir o kadarı da ölü olarak denizde kaldı. İki çıkçermada kalan erkekler, kadınlar ve çocuklar toplam 150 kişiydi. Onları Gelencik'te ayrı bir kışlaya yerleştirdiler, büyük çıkçermayı da kıyıya çektiler. Borahoviç ondan kendine yat yaptı.

Ben Gelencik'e geldiğim sırada esir alınan Çerkes kızlarından başka bir şey konuşulmuyordu. Bu yüzden ben de meraktan bu esir topluluğunu görmeye gittim. Harap kışlada kümeler halinde dağıtılmış, kirli ve yarı çıplak insanlar ilk anda bana İstanbul'daki esir pazarını hatırlattı. Zira manzara benzerdi; hizmetlerine esir Çerkes kızı alma hakkından yararlanmak isteyen şehirli memurlar buraya geliyorlar ve onları bütün ayrıntılarıyla inceliyorlardı; sanki konu ev hayvanıymış gibi onları seçiyor veya beğenmiyorlardı. Fakat bu uzun sürmedi, komutan tarafından kesinlikle yasaklandı. Onları ziyaretim sırasında özellikle dikkatimi çeken şey, kendi durumlarına olan kayıtsızlıklarıydı. Yüzlerinde ne bir hüzün ne de keder fark ediliyordu, aksine, samimi selamlamalarında ve gülümsemelerinde hep huzur ve memnuniyet ifadesi vardı. Çerkesler gelişigüzel dağılmış, yamçıların üzerinde

* Çıkçerma – Genellikle tek, nadiren iki yelken direği olan hafif ahşap tekne. (ç.n.)

serbestçe ve neşeyle sohbet ediyorlardı. Gelen her ziyaretçiyi bizim geleneğimize göre şapkalarını çıkararak, eğilip selamlayarak karşılıyorlardı, fakat bu selamlamalarda ne bir gurur ne de küçümseme fark ediliyordu. Vahşi ve hareketli bakışlarına, sabırsız yapılarını gösteren hareketlerine ve günler boyunca süren hareketsizliklerine bakarak dört duvar arasında kalmaya alışık olmadıkları ve sıkıldıkları anlaşılıyordu; kışla hiç onların ruhuna uygun değildi. Çerkes kadınları ise aksine tamamen evlerinde gibiydiler. Hepsi bir işe sarılmıştı, kimi çuhada sırma işliyor, kimi gömlek, peçe dikiyordu. Genç kadınlar çocuklarını besliyor ya da ninni söylüyor, genç kızlar gülerik ve şakalaşarak şerit örmeye birbirlerine yardım ediyorlardı. Çocuklar dışında herkes meşguldü.

Bir yandan erkeklerin boş gezerliğine, diğer yandan kadınların çalışma alışkanlığına bakarak Çerkeslerde kadınların iş yapan ve en yararlı tek insan sınıfı oldukları kanaati oluşuyor.

İki grubu da merakla izledim, yine de şu soruya cevap bulamadım; içinde buldukları sakin ve sadece sakin değil, aynı zamanda neşeli ve kaygısız durumu hangi sebebe bağlayabiliriz? Hiç bitmeyen iç çatışmalar sırasında sık sık yaşamak durumunda kaldıkları hapis ve esaret alışkanlığına mı? Yoksa Rusların himayesi altında sadece kazançlı oluruz, bir şey kaybetmeyiz düşüncesine mi? Esirlerin Ruslarla her zaman sürdürdükleri doğal ve açık iletişime bakarak bana son tahmin daha muhtemel göründü. Sorularımıza verdikleri cevaplara ve çevirmenle yaptığımız sohbetlere dayanarak bir sonuç çıkardım. Sürekli göçebe halinde ve askeri şartlarda yaşamak onlara artık ağır geliyordu. Rusların huzurlu yerleşimlerine, zenginliklerine ve düzenlerine gıpta ediyorlardı. Bizimle dostluk içinde ve bizim gibi yaşamayı istiyorlardı ama prenslerinden ve komşu Dağlıların intikamından korkuyorlardı. Kışlada, açık hava altında esirlerin fikirleri ne derece değişmiştir bilmiyorum, ama tahmin ediyorum ki çok az. Çevirmen aracılığıyla hepsinin Anadolu kıyılarına gittiğini öğrendim. Kimi Trabzon'daki yakınlarının yanına gidiyordu, kimi de Rus silahından korkarak Anadolu'ya yerleşmek için vatanını terk ediyordu. Aralarında prens aileleri de bulunuyordu. Prens Deferd karısı ve oğluyla birlikte Kafkasya'ya ebediyen veda ediyordu. Birkaç genç kız (başka bir kabileden esir alınmışlardı) İstanbul haremleri için ayrılmıştı. Aralarında çok sayıda sarışın olması tuhaftı, üstelik bazıları çok güzeldi.

Gözlerinin biçimi genelde o kadar büyüktü ki, ister istemez Homer'in İlyada'sında eski zaman güzeli örneği olarak verdiği "öküz gözlü"* adını hatırladım. Gelencik esireleri arasında Natuhay prensinin özdeninin kızı kısa zamanda ün kazandı ve adı bütün Hat'ta duyuldu. Adı Berzeka-han'dı. Beyaz bir peçeyi hafifçe üzerine indirdiği kocaman koyu mavi gözleri tam da Bruni'nin ya da Brüllov'un fırçasına layıktı.

Kaçak Türk gemilerinde veya Çerkes çıkçermalarında yakalanan esirler için özel bir kararname çıkarıldı. Bütün Türkler Sivastopol tutuklu bölüklerine gönderiliyor. Çerkesler istihkam dairesinin tutuklu takımlarına denemeye ve sonra askerliğe gönderiliyor. Aileleri dağlarda kalmış evli kadınlar köylerine bırakılıyor. Anne babasız genç kızlar yetiştirilmek üzere veya hizmet için aile evlerine ayrılabilir, garnizonun alt rütbelileriyle evlendirilebilir. Kalan kızlar yetiştirme evlerine yerleştirilecek. Berzeka-han köyüne döndü.

"Karadeniz Kıyısı. Azak Kazakları Türk korsan gemisini ele geçiriyor." (Grigori Gagarin)

* Yunan mitolojisinde Hera'nın sıfatı; Türkçeye "inek gözlü" olarak da çevrilmiştir. (ç.n.)